

Samenwerkingsverband
Passend primair onderwijs
Noord-Kennemerland
www.ppo-nk.nl

Openbare basisschool
De Zes Wielen
directiedezeswielen@ronduitonderwijs.nl
www.dezeswielen.nl

Saturnusstraat 50
1829CZ Oudorp
072-5119697
a.spaans@ronduitonderwijs.nl
Locatieleider: Anja Spaans

Munnikenweg 18
1823DC Alkmaar
072-5110291
d.deboo@ronduitonderwijs.nl
Locatieleider: Denise de Boo

Oudorperdijkje 66
1821AP Alkmaar
072-5117839
j.graafsma@ronduitonderwijs.nl
Locatieleider: Joke Graafsma

'Kinderen moeten immers niet alleen slagen voor de toets, maar vooral ook voor het leven.'
(Jutten, 2008)

Inleiding

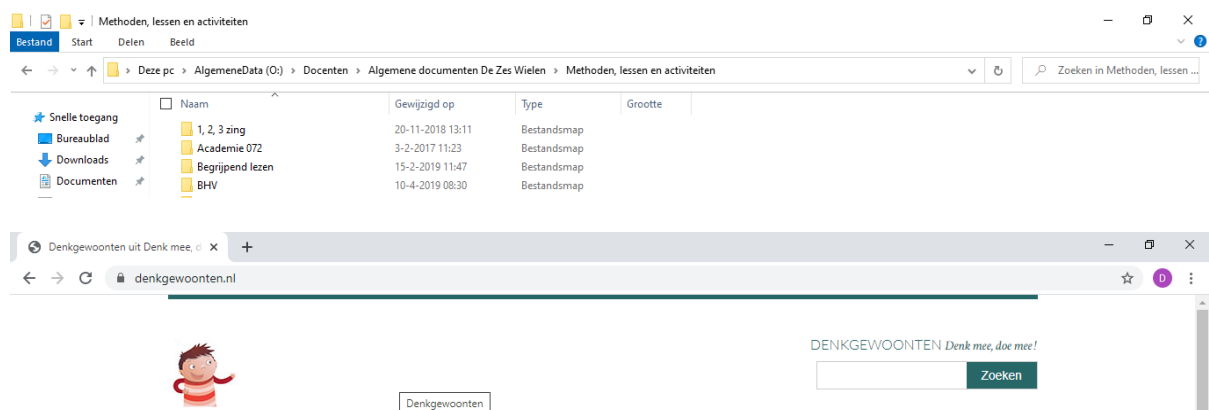
Voor jullie ligt het protocol 'SCOL, KIVA, Denkgewoonten - *'Kinderen laten leren voor het leven'*. In dit document wordt beschreven op welke wijze de school om wil gaan met de methodieken KIVA en Denkgewoonten, en de monitor SCOL.

Dit document start in hoofdstuk 1 'Leren voor de 21-eeuwse samenleving' met de 'waarom-vraag' voor de inzet van deze methodieken. De wereld om ons heen is in constante verandering. Veranderingen van waaruit nieuwe eisen ontstaan voor organisaties en de mensen die er werken. Zo ook voor het onderwijs. Niet langer staat kennisoverdracht centraal, maar gaat het om de juiste samenstelling van kennis, vaardigheden en attituden die de leerlingen voorbereiden op het functioneren in een 21-eeuwse samenleving waarvan onmogelijk is te voorspellen hoe deze eruit zal komen te zien.

In hoofdstuk 2 'KIVA, Denkgewoonten en SCOL' wordt dieper ingegaan op de 'wat-vraag'. In dit hoofdstuk worden de achtergronden van de methodieken KIVA en Denkgewoonten, en de monitor SCOL beschreven.

In hoofdstuk 3 'Werking en samenhang KIVA, Denkgewoonten en SCOL' afgesloten met het antwoord op de 'hoe-vraag'. In het hoofdstuk wordt de werking van de methodieken KIVA en Denkgewoonten en de monitor SCOL beschreven en wordt aangegeven hoe ze gezamenlijk op De Zes Wielen worden ingezet.

In het verlengde van dit document liggen de handleidingen van KIVA en SCOL, en de website van de Denkgewoonten (zie figuur 1). Binnen dit document is een verkorte beschrijving gegeven van de achtergronden en de werking van de twee methodieken en de monitor. Binnen de handleidingen van KIVA en SCOL, en de website van de Denkgewoonten is een uitgebreide beschrijving te vinden.

Figuur 1: Handleidingen KIVA en SCOL, en de website van de Denkgewoonten

‘Leren’ voor een toets, of ‘leren’ voor het leven

We leven in een wereld die constant aan het veranderen is. Veranderingen die steeds sneller komen en ook ingrijpender zijn. Veranderingen waaruit nieuwe eisen ontstaan voor organisaties en de mensen die er werken.

1. Leren voor de 21-eeuwse samenleving

De veranderingen hebben ook impact op het onderwijs. Waar de taak van scholen in het verleden voornamelijk lag bij kennisoverdracht, hebben scholen tegenwoordig de belangrijke taak leerlingen voor te bereiden op het functioneren in de samenleving van de 21ste eeuw. Kennisoverdracht alleen is daarbij niet meer voldoende. Om leerlingen voor te bereiden op deze nieuwe, snel veranderende wereld is een juiste samenstelling van kennis, vaardigheden en attitude nodig.

‘Kinderen moeten immers niet alleen slagen voor de toets, maar vooral ook voor het leven.’ (Jutten, 2008)

Het is onmogelijk te voorspellen welke benodigde kennis, vaardigheden en attitude leerlingen in de 21-eeuwse samenleving nodig zullen hebben. Wel is het duidelijk dat het tempo van veranderende wereld niet zal afnemen; het zal juist toenemen. Het zal er toe leiden dat problemen steeds complexer worden en niet meer binnen één dimensie of door één persoon op te lossen zijn. Tevens kan hedendaagse kennis verouderen en in de toekomst niet meer bruikbaar zijn. Dit vraagt om specifieke vaardigheden als samenwerken, communiceren, creatief denken, zelf produceren van kennis en een leven lang leren. Veelal worden deze vaardigheden onderscheiden in cognitieve (het vermogen om kennis en informatie op te nemen en te verwerken) en conatieve (het vermogen om goed om te gaan met anderen) vaardigheden.

Naast bepaalde het aanbieden van ‘basiskennis’, zal binnen het onderwijs dus meer aandacht moeten komen voor de ontwikkeling van bepaalde cognitieve en conatieve vaardigheden. Niet enkel aandacht voor de benodigde kennis voor een toets; ook aandacht voor de wijze waarop deze kennis is verworven en kan worden ingezet, en de belangrijke rol die anderen daarin kunnen spelen.

2. KIVA, Denkgewoonten en SCOL

Op De Zes Wielen wordt gewerkt met een drietal methodieken/middelen om de cognitieve en conatieve vaardigheden aan te leren en te monitoren:

- KIVA (cognitieve vaardigheden)
- Denkgewoonten (cognitieve vaardigheden)
- SCOL (monitor)

2.1. KIVA

KIVA kenmerkt zich als een preventief, schoolbreed programma, dat zich richt op het versterken van de sociale veiligheid en de verbetering van het pedagogisch klimaat. Hierbij gaat KIVA uit van vijf belangrijke uitgangspunten: schoolbreed, groepsgericht, preventief en curatief, oplossingsgericht en toekomstgericht en monitoring.

2.1.1. Schoolbreed

KIVA is een schoolbreed programma. Het programma richt zich op de gehele school; op de leerlingen, op de leerkrachten, op de directie en op de ouders. Het aanbod bestaat uit een combinatie van interventies en onderdelen die op school-, groeps- en individueel niveau worden uitgevoerd. Gezamenlijk leidt deze aanpak tot de verbetering van de sociale vaardigheden en sociaal-emotionele ontwikkeling op individueel niveau en een cultuur waarin respectvol en positief gedrag de norm is op groeps- en schoolniveau.

2.1.2. Groepsgericht

KIVA legt de nadruk op de groep als geheel. Ondanks dat niet iedereen verantwoordelijk is voor de problemen die binnen een groep spelen, is wel iedereen verantwoordelijk dat deze problemen worden opgelost en in de toekomst worden voorkomen. Alle groepsleden zijn er gezamenlijk verantwoordelijk voor dat iedereen het prettig heeft en met plezier naar school gaat.

2.1.3. Preventief en curatief

KIVA kenmerkt zich door een preventieve aanpak. Met behulp van deze aanpak worden vele groepsproblemen effectief voorkomen. Toch kunnen er binnen een groep problemen ontstaan. Denk hierbij aan ruzies, conflicten, pestsituaties of een leerling met een (zeer) laag welbevinden. Om deze problemen op te lossen biedt KIVA verschillende curatieve onderdelen/interventies aan.

2.1.4. Oplossingsgericht en toekomstgericht

KIVA werkt vanuit de oplossingsgerichte en toekomstgerichte handelingswijze. Bij het oppakken van problemen die binnen een groep spelen wordt vooruit gekeken; naar hoe het wel hoor te gaan. Hoe kan worden gezorgd dat het in de toekomst beter gaat? Hoe kunnen vergelijkbare situaties in de toekomst worden voorkomen?

2.1.5. Monitoring

Uit onderzoek is gebleken dat leerkracht niet altijd goed weten wat speelt tussen leerlingen in een groep en dat leerlingen dat zelf heel goed kunnen aangeven. Hierdoor hecht KIVA veel waarde aan monitoring. Via een monitor wordt aan de leerlingen gevraagd hoe het met hen, groepsgenoten en de groep als geheel gaat. De uitkomsten van deze monitor biedt de leerkracht concrete handvatten om de sfeer in de groep te verbeteren en er voor te zorgen dat iedereen zich veilig voelt.

2.2. Denkgewoonten

Denkgewoonten zijn voorbeelden van intelligent gedrag. Dit is het gedrag dat mensen zal helpen wanneer ze worden geconfronteerd met complexe problemen die niet langer door één persoon of binnen één discipline kan worden opgelost. In dat soort situaties kan een mens niet op intelligentie alleen vertrouwen, het heeft een samenstelling van (intelligente) gedragingen nodig die tot productieve acties zullen leiden.

De 16 denkgewoonten zijn een vereenvoudigere versie van de ‘*Habits of mind*’ van Costa & Kallick (2009). Ze zijn hiermee bruikbaar geworden voor de klas. In tabel 1 is een overzicht van de ‘Habits of mind’ en de daaraan gekoppelde ‘denkgewoonten’ te vinden.

Habits of mind	Denkgewoonten
▪ Doorzettingsvermogen	▪ Ik blijf proberen
▪ Beheersen van impulsiviteit	▪ Ik denk eerst na
▪ Luisteren met begrip en empathie	▪ Ik luister
▪ Flexibel denken	▪ Ik bekijk het anders
▪ Denken over denken (metacognitie)	▪ Ik denk na hoe ik iets kan leren
▪ Streven naar nauwkeurigheid	▪ Ik werk nauwkeurig
▪ Vragen stellen en problemen opperen	▪ Ik stel een vraag
▪ Oude kennis toepassen in nieuwe situaties	▪ Ik weet al iets
▪ Helder en precies denken en communiceren	▪ Ik denk na hoe ik iets vertel
▪ Gegevens verzamelen door alle zintuigen te gebruiken	▪ Ik wil graag dingen weten
▪ Creëren, innoveren en fantaseren	▪ Ik gebruik mijn fantasie
▪ Reageren met verwondering	▪ Ik ben verbaasd en blij
▪ Verantwoorde risico’s durven nemen	▪ Ik ga iets uitproberen
▪ Gebruik maken van humor	▪ Ik maak een grapje
▪ Denken in samenhang	▪ Samen kunnen we meer dan alleen
▪ Openstaan voor een leven lang leren	▪ Ik wil blijven leren

Tabel 1: Habits of Mind en de denkgewoonten

2.3. SCOL

SCOL staat voor Sociale Competentie Observatielijst. Het is een leerlingvolgsysteem die de sociale competentie, het welbevinden en de sociale veiligheid van leerlingen monitort. SCOL kan goed naast een lesmethode worden gebruikt. SCOL brengt bepaalde cognitieve en conatieve vaardigheden van de leerlingen systematisch in kaart, waarna aan de hand van de methode enkele interventies kunnen worden ingezet.

3. Werking en samenhang SCOL, KIVA en Denkgewoonten

De methodieken KIVA en Denkgewoonten als ondersteuning van het aanleren van verschillende conatieve en cognitieve vaardigheden die de leerlingen nodig hebben bij het functioneren in de samenleving van de 21ste eeuw. SCOL hangt daarboven als monitor. Het geeft de leerkracht inzicht in hoeverre de cognitieve en conatieve vaardigheden in de groep en bij de individuele leerlingen zijn ontwikkeld. Met de resultaten vanuit de SCOL kan de leerkracht bewust keuze maken op welke onderdelen van KIVA en de Denkgewoonten de komende periode de focus ligt.

3.1. KIVA

KIVA werkt vanuit een preventieve aanpak; '*voorkomen is beter dan genezen!*'. Dit betekent dat KIVA ook preventief zal worden ingezet op De Zes Wielen en terug is te vinden op het weekrooster.

3.1.1. Preventief handelen

Onze leerkrachten besteden veel aandacht aan groepsvorming en het leren kennen van elkaar, waarmee positieve gedragsnormen ontstaan binnen de groep. Het resultaat hiervan is dat de groep positief gedrag stimuleert, terwijl negatief gedrag collectief wordt afgekeurd.

3.1.2. Curatief handelen

Met behulp van de preventieve aanpak worden veel groepsproblemen effectief voorkomen. Toch kunnen binnen een groep problemen ontstaan. Denk hierbij aan ruzies, conflicten, pestsituaties of een leerling met een (zeer) laag welbevinden. Om deze problemen op te lossen hanteren onze leerkrachten verschillende curatieve onderdelen/interventies die vanuit KIVA worden aangeboden.

a) Het curatieve groepsgesprek

Als de situatie zich daarvoor leent worden problemen en vervelende gebeurtenissen besproken binnen de groep. Met behulp van een 'curatief' groepsgesprek worden dergelijke problemen door de leerkracht bespreekbaar gemaakt, met de gedachte: '*We zijn er voor elkaar!*'.

b) De steungroepsaanpak

Wanneer een leerling wordt gepest, of een (zeer) laag zelfbeeld heeft, kan de leerkracht in overeenstemming met de leerling en ouders/verzorgers de steungroep aanpak in zetten. Het doel van deze aanpak is dat de leerling zich weer prettig voelt binnen de groep.

Binnen de steungroep aanpak wordt het stoppen van het pesten, of het verhogen van het welbevinden van een leerling de gezamenlijke verantwoordelijkheid van een groepje leerlingen. Dit groepje leerlingen wordt bewust samengesteld door zowel de leerkracht, als de betreffende leerling en bestaat uit zes tot acht leerlingen. De steungroep leden maken gezamenlijk concrete afspraken over hoe zij hun steentje aan de situatie kunnen bijdragen. Wekelijks komt de steungroep na schooltijd bij elkaar om te kijken of alle afspraken zijn nagekomen en of zij hierbij een positief effect merken. Na enkele weken wordt met de betreffende leerling besproken of de situatie is verbeterd, waarna wordt besloten om de steungroep door te zetten, of op te heven.

c) De herstelaanpak

In uitzonderlijke gevallen dat de steungroep geen effect heeft, kan de leerkracht de herstelaanpak inzetten. Bij deze aanpak worden de pijlen gericht op degenen die het probleem veroorzaken. Binnen deze aanpak wordt de verantwoordelijkheid voor een deel teruggepakt door de leerkracht en wordt samen met de 'veroorzakers' een plan van aanpak gemaakt om het probleem op te lossen. Dit 'herstelplan' wordt doorgesproken met en ondertekent door de ouders/verzorgers van de leerlingen en de leerlingen zelf.

3.2. Denkgewoonten

De 16 denkgewoonten worden het best geleerd in dagelijkse, schoolse situaties, zoals tijdens de reken- of taallessen, bij creatieve vakken, wereldoriëntatie en zelfs KIVA. Hiervoor geldt; hoe beter de leerkracht de Denkgewoonten zichzelf eigen maken, hoe beter zij deze kunnen herkennen bij kinderen en aan kinderen kunnen overdragen. Door zelf met de denkgewoonten te werken, worden ze langzaam een onderdeel in de dagelijkse, schoolse situaties. Vanaf de website van de Denkgewoonten (zie figuur 1) kunnen tips worden gehaald hoe de denkgewoonten in te zetten binnen het onderwijs.

3.3. SCOL

SCOL bestaat uit drie onderdelen:

- De monitor SCOL
- LeerlingSCOL
- Monitor Sociale Veiligheid

3.3.1. De monitor SCOL

De monitor SCOL wordt twee keer per schooljaar door leerkrachten ingevuld; rond de herfstvakantie en in het voorjaar. Per leerling wordt antwoord gegeven op 27 vragen die zijn onderverdeeld in acht categorieën. In tabel 2 staan de acht categorieën weergegeven en beschreven.

Categorie	Omschrijving
Ervaring delen	Deelt de leerling met anderen wat hem bezighoudt, zowel de positieve als de negatieve ervaringen? Heeft hij plezier met andere kinderen?
Aardig doen	Benadert de leerling andere leerlingen op een positieve manier en draagt hij zorg voor anderen?
Samen spelen en werken	Kan de leerling met anderen iets tot stand brengen: overleggen, afspraken maken en ideeën inbrengen?
Een taak uitvoeren	Hoe gaat de leerling om met opdrachten? Denk hierbij niet alleen aan schoolse taken, maar ook aan andere taken, zoals de planten water geven, het bord schoonmaken, de klas opruimen en dergelijke.
Jezelf presenteren	Hoe beweegt de leerling zich onder de mensen; hoe gemakkelijk maakt hij zich kenbaar?
Een keuze maken	Gaat de leerling impulsief te werk? Blijft hij bij een beslissing? Hoe gemakkelijk hakt hij een knoop door? In hoeverre beslist de leerling zelf en in hoeverre laat hij zich leiden door anderen?
Opkomen voor jezelf	Hoe gaat de leerling om met weerstand? Kan hij voor zichzelf zorgen? Vraagt hij op tijd om hulp?
Omgaan met ruzie	Kan de leerling een verschil van mening of belangtegenstelling oplossen, zonder dat het leidt tot knallende ruzie?

Tabel 2: Categorieën SCOL

De 27 vragen kunnen worden beantwoord met vijf keuzemogelijkheden: nooit, zelden, soms, geregeld en vaak. SCOL gaat daarbij uit van een positieve invalshoek; wat de leerling wel kan. Wat een leerling (nog) niet kan, kan worden afgeleid uit de vragen waarop de leerling een lage score behaalt. In tabel 3 worden de scores nader toegelicht.

Score	Toelichting
Nooit	De leerling laat het gedrag nooit zien.
Zelden	De leerling laat het gedrag weinig zien, veel minder dan leeftijdsgenoten en alleen als de situatie uitnodigt tot het gedrag. Bijvoorbeeld door aansporing van de leerkracht.
Soms	De leerling laat het gedrag wel eens zien maar minder dan leeftijdsgenoten. Het gedrag komt voornamelijk voor in situaties die hiertoe duidelijk uitnodigen.
Geregeld	De leerling laat het gedrag meestal zien, net zo vaak als leeftijdsgenoten, maar niet zo vaak als de situatie tegen zit.
Vaak	De leerling laat het gedrag vaak zien, vaker dan leeftijdsgenoten, namelijk ook als de situatie daar niet direct toe uitnodigt.

Tabel 3: Keuzemogelijkheden monitor SCOL

Om het 'gedrag' van de leerlingen zo objectief mogelijk te beoordelen, wordt geadviseerd om de leerlingen voorafgaande het invullen te observeren. Deze observatie kunnen tijdens het lesgeven wordt uitgevoerd. Observeer steeds groepjes van 3 á 4 leerlingen tegelijk gedurende de dag. Aan het eind van de dag kan de SCOL-lijst van deze leerlingen ingevuld. De observaties zijn niet bedoeld om al het gedrag dat in de SCOL wordt benoemd op dat moment te toetsen, het is bedoeld als 'toetsmoment' of het beeld dat de leerkracht van een leerling heeft kloppend is, of moet worden bijgesteld.

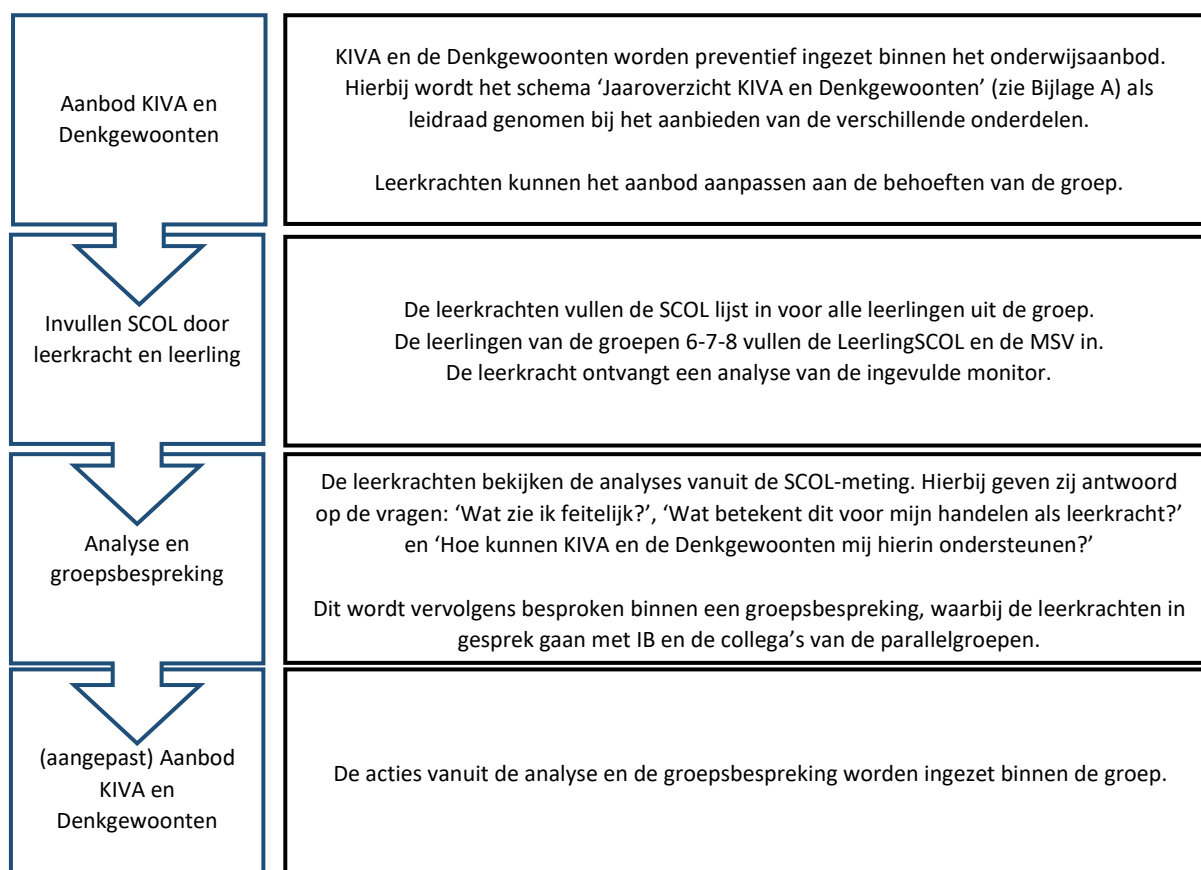
3.3.2. LeerlingSCOL

De LeerlingSCOL wordt twee keer per schooljaar door de leerlingen van de groepen 6, 7 en 8 ingevuld; rond de herfstvakantie en in het voorjaar. De leerlingen geven antwoord op 27 vragen die zijn onderverdeeld in dezelfde acht categorieën als de monitor SCOL (zie tabel 2). De leerlingen kunnen de vragen beantwoorden met drie keuzemogelijkheden: bijna nooit, soms, bijna altijd. Voorgaande de afname is het raadzaam om de leerlingen in de groep te laten oefenen met een aantal proefvragen. Zo zijn de leerlingen goed voorbereid op het invullen van de SCOL, doordat zij weten wat zij kunnen verwachten. De leerlingen krijgen na het invullen van de lijst, direct terugkoppeling.

3.3.3. Monitor Sociale Veiligheid

De Monitor Sociale Veiligheid (hierna genoemd MSV) is een monitor om de sociale veiligheid en het welbevinden van de leerlingen uit de groepen 6, 7 en 8 te meten. De monitor wordt als aanvulling toegevoegd aan de LeerlingSCOL en dus ook twee keer per schooljaar afgenomen. De MSV bestaat uit 24 vragen, onderverdeeld in drie categorieën: sociale veiligheidsbeleving, welbevinden en aantasting van de sociale en fysieke veiligheid. De vragen voor de sociale veiligheidsbeleving en het welbevinden kunnen de leerlingen beantwoorden met dezelfde keuzemogelijkheden als de LeerlingSCOL, de vragen voor de aantasting van de sociale en fysieke veiligheid worden beantwoorden met 4 keuzemogelijkheden: 'dit is niet gebeurd', 'dit is ongeveer 1 of 2 keer gebeurd', 'dit is ongeveer 3 of 4 keer gebeurd', 'dit is 5 keer of vaker gebeurd'. De leerlingen krijgen na het invullen van de lijst, direct terugkoppeling.

KIVA, Denkgewoonten en SCOL zullen op een cyclische wijze worden ingezet (zie figuur 2).

Bijlage A: Jaaroverzicht KIVA en Denkgewoonten

Periode	Boeiend onderwijs	Denkgewoonten	KiVa
Zomer – Herfst	Veilige omgeving Samenwerken	Samen kunnen we meer dan alleen Ik stel een vraag Ik werk nauwkeurig Ik weet al iets	Thema 1 Thema 2
Herfst – Kerst	Betekenisvol Samenhang	Ik maak een grapje Ik denk na hoe ik iets kan leren Ik denk eerst na	Thema 3 Thema 4
Kerst – Voorjaar	Breinkennis	Ik denk na hoe ik iets vertel Ik wil graag dingen weten Ik bekijk het anders	Thema 5 Thema 6
Voorjaar – Mei	Meervoudige intelligenties	Ik wil blijven leren Ik blijf proberen Ik ga iets uitproberen	Thema 7 Thema 8
Mei - Zomer	Five Minds	Ik ben verbaasd en blij Ik luister Ik gebruik mijn fantasie	Thema 9 Thema 10